

*Két felemás évszázad – két felemás évtized**Népiesség, 1990–2010* ✓

Megtisztelő felkérést kaptam, hogy a közelmúlt két évtizedét vizsgáló konferencián a népiesség témakörében tartsak előadást. Egy kicsit meditálva a témán, arra jutottam, hogy a jelenkorban „népiesség” tulajdonképpen nem is létezik még az irodalomban sem, következésképpen, ami nincs, arról nem is lehet beszélni, legalábbis tárgyilagosságra törekvő tudós dolgozatok közé beékelődve. Ezzel akár el is hallgathatnék, ám a józan ész azt diktálta, hogy mégiscsak szembe kellene nézni azzal, hogy ami volt egykor, hiszen kétségtelenül volt, az vajon miért nincs ma? Ehhez persze azt is tudni kellene, hogy voltaképpen mi is az a népiesség.

Egyértelmű-e ez a fogalom? Nyilvánvalóan nem. Mi a kapcsolata a népi, a népnemzeti, a népies, a nemzeti fogalmaival, a népi írók mozgalmával? Jó lenne, ha minderre megnyugtatóan lehetne válaszolni egyetlen tanulmányban, ám szerencsére ezúttal nem ez a fő feladatom. Annyi bizonyos, hogy fogalmaink nem egyjelentésűek, ám elválaszthatatlanul kapcsolódnak egymáshoz. Azt is tudjuk, hogy bennük az esztétikai mellett politikai, sőt közművelődési szempontok és célok is találhatóak. S másfél évszázad irodalmi életében ezeknek az eszméknek a legkiválóbb képviselői egyazon korszakban is másként és másként értelmezték végső soron közös céljaikat. S ezeknek más és más volt a fogadtatásuk.

Kiindulópontul választhatnánk a felvilágosodás korának romantikus alkotóit is, ám nyilvánvalóan fontosabbak a XIX. század középső évtizedei, amelyekben kibontakozik az irodalmi népiesség, azt áthatja a nemzeti eszme, s uralkodó tendenciává válik a népnemzeti irányzat. Az ezredforduló jámbor embere azt gondolná, s olyan nagyot nem is tévedne, hogy a nép és a nemzet szinte azonos fogalmak. Pedig sejtethné, hogy a fogalmaknak is van történelmük, s tanulmányaiból emlékezhetne arra, hogy a túl hosszú középkorban elkülönülten létezett a nemesi nemzet és a nép, s csak a reformkorban vált célkitűzéssé a nép beemelése a nemzetbe. A népnemzeti irányzat megnevezése politikai értelemben e cél irodalmi művekben és mozgalomban történő megvalósulását fejezi ki. Ám legalább ennyire fontos az irodalomesztétikai jelentéskör. Gyulai Pált idézem, *Petőfi Sándor és lírai költészetünk* című tanulmányában írta 1854-ben a következőket:

„Azon irodalmi mozgalom, költői iskola, mely „népies”-nek nevezi magát, nem azt célozza, hogy költészetünk visszatérjen a nemzet primitív állapotára, s egészen a népköltészeti hagyományok eszmeköre s érzésvilágának képviselője legyen, hanem hogy segédforrást vegyen s megújítsa magát a népszellem által, mert csak így lehetett igaz hangja a kor hangulatának, a fejlődő nemzeti szellemnek. A „népies” egy új fázisa vala a nemzeti költészet fejlődésének, a nemzeti szellem új hódítmány erősebb alapon, tágabb láthatárral. Vágy szállotta meg a költőket nemcsak az irodalmi köröknek, a míveltebbeknek, hanem az egész közönségnek írni. [...] Mindez válhatlan kapcsolatban volt egy csoport széptani és politikai nézettel, magába olvasztott valamit a külföld modern irányyaiból, s a lírából átment az eposzba, színműbe és regénybe.”¹ [...]

[...]

meghatározó értékeit, s azokat csupán különleges társadalmi körülmények között tartották elfogadhatónak. Viszont még ezekről is azt gondolták, hogy a történeti értékévé vált hagyományok folytathatatlanok, s ezért nem is képesek megszólítani a posztmodern kor olvasóit. Egyre inkább ilyenek tartják például Németh László, Illyés Gyula vagy Nagy László alkotásait.

A posztmodern színrelépésének éveiben a hivatalos kulturális politika, amely korábban szigorúan tiltotta a neoavantgárd művészetet, meglepőnek mutakozó módon kiadhatónak ítélte az újabb irányzat műveit, sőt támogatni kezdte az újholdas alkotókat irányzatszerűen, az évkönyvek engedélyezésével is. Ugyanakkor továbbra sem járult hozzá a még Illyés Gyula által kezdeményezett *Hitel* elindításához. Az irodalomban a fő ellenségnek, ellenfélnek a népi csoportként számon tartott alkotókat és törekvéseiket tekintette, élükön Csoóri Sándorral. Formálódott egy másik ellenzéki mozgalom is, amelyben jelentős részben társadalomtudományokkal foglalkozók vettek részt. Az írók közül az újholdas indíttatású Mészöly Miklós vált vezérszemélyiséggé, akit a posztmodern fiatal epikusai mesterüknek tekintettek.

A két ellenzéki csoport ekkor még szövetségesnek tartotta egymást. Egyaránt a többpártrendszeren alapuló, polgári jellegű demokráciát és a független Magyarországot tartották céljuknak, ám taktikai elképzeléseik eltérők voltak. Ekkor ez még nem akadályozta azt, hogy 1986 novemberének végén, az Írószövetség közgyűlésén egységesen lépjenek fel. Itt a vezető szerepet a népi szárny írói játszották, s a pártközpont különösen Albert Gábor, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula és Sánta Ferenc felszólalásait tartotta elutasítandónak. A „polgári radikális ellenzékiek” közül Eörsit ítélték szélsőségesnek, Konrádot és Mészölyt ellenben visszafogottnak, konstruktívnak.⁸ Mint ismeretes, a két ellenzéki szárny együttműködése hamarosan lazult, majd fel is bomlott, s 1989-ben már mint két szembenálló politikai párt nyilvánultak meg.

Látnunk kell azt is, hogy az együttműködés esztendeiben a polgári radikálisok nem „urbánusként”, nem a népi írók mozgalmával szembenállóként szerepeltek, s a népiek sem utasították el a másik tábor íróinak munkáit, amelyek ebben az időben csak kivételesen voltak posztmodernnek nevezhetők. Leginkább éppen Mészöly Miklós kísérletező epikája keresett új utakat. Az egyre markánsabban jelentkező posztmodern irodalom elutasította a népiek irodalmi munkásságát, elvileg elhatárolta magát az írásművek átpolitizáltságától, ám helyeselte a rendszert bomlasztó politikai mozgalmakat. Az is említést érdemel, hogy a két tábor tagjainak nevelődése, 1956 élménye, a hatvanas években összekovácsolódott értelmiségi élete (Belvárosi Kávéház) miatt ekkor még a hivatalos irodalompolitika alantas megosztó szándékával sem sikerült a régi népi-urbánus vitát felleveníteni, az antiszemitizmus bélyegével manipulálni.

Ám mire eljutottunk 1990-ig, minden megváltozott. A két tábor viszonya elhidegült, politikai céljaik is különbözővé váltak. Mindegyikük egymaga akart volna győzni. Igaz, hogy akkor két gyűjtőpárt szerveződött, s az ilyen pártok sorsa többnyire a szétaprózódás. Aligha véletlen, hogy a közelmúltban gyakorlatilag mindkét párt megszűnt létezni. A „népiek” és az „urbánusok” történetének ellentétei azonban élők maradtak. Elsősorban nyilván nem az irodalom története a meghatározó a jelenkori magyar történelem szempontjából, hanem a politika- és a gazdaságtörténet. Ez pedig azt tanúsítja, hogy Németh Lászlónak máig hatóan, sajnálatosan igaza volt híres szárszói beszédében: Magyarország számára sem a bolsevik típusú szocializmus, sem az angolszász típusú szabad versenyek kapitalizmus nem jelent-

[...]